મારા ગાંધીબાપુ

– ઉમાશંકર જોશી

પ્રથમ ઈ-સંસ્કરણ

http://aksharnaad.com

13 – 11 – 12, દિવાળી

http://aksharnaad.com

© લોકમિલાપ ટ્રસ્ટ, ભાવનગર

પ્રકાશક : લોકમિલાપ ટ્રસ્ટ, ભાવનગર

અનુક્રમ

કપૂરના દીવા...7

સંપાદકની નોંધ..9

કબૂલ્યું તે કર્યું?..11

ઈશ્વર છે તેની ખાત્રી 13

જા મેં પણ મીઠું છોડ્યું.. 15

રિવૉલ્વર રક્ષા કરશે ? 18

સાપ સાથે...21

મોટર પાછી દઈ દો.. 24

એમનામાંના એક... 26

..ત્યારે આ દશાનો અંત આવે..30

લોકો મારી પાછળ ગાંડા થશે, પણ.. 32

રસ્તો કાઢ્યો..33

નાનકડી પેનસિલ 35

વિરોધીને જાત સોંપી..37

વજ્રકોટમાં છીંડું 38

લો, અનાજ વીણો..41

સ્વરાજ અરધો કલાક મોડું આવશે..44

નદી મારા એકલાની છે? 46

શનિ કે રવિ?...48

અમારો માણસ...50

વીજળી દિવાની ચાંપ...52

પહેરણ કેમ પહેરતા નથી? 55

સાચાબોલાં બાળકો 57

મારો હાથ ચાલ્યો નહીં...59

લાજ રહી...61

અક્ષરનાદ ઈ-પુસ્તક વિભાગ...66

કપૂરના દીવા

મહાત્મા ગાંધી પાસે બંગાળમાં કોઇએ સંદેશ માગ્યો ત્યારે એમણે બંગાળીમાં ચાર શબ્દો કહ્યા: "આમાર જીવન ઇ આમાર બાની" - મારું જીવન એ જ મારો સંદેશ છે. એટલે કે, એઓ એમ ઇચ્છે છે કે એમના શબ્દો કરતાં એમનાં કાર્યોમાં, એમના આચરણમાં એમનો સંદેશો શોધવામાં આવે.

એમના જીવનના છૂટક છૂટક પ્રસંગો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું અને એ પ્રત્યેકમાં પ્રગટ થતી એમના જીવનની કોઇને કોઇ વિભૂતિનો પરિચય કરવો. એ આશયથી 'ગાંધીકથા'ના આ 125 પ્રસંગો રજૂ કર્યા હતા. એક એક પ્રસંગ એ કપૂરનો દીવો છે.

ગાંધીજી કોઇ પણ બનાવની હકીકતો માટે ખૂબ આગ્રહી હતા. હકીકત અંગે મેં કાળજી રાખવા પ્રયત્ન કર્યો છે.પ્રસંગો માટે મેં બાપુજીનાં પોતાનાં લખાણોનો ઉપયોગ કર્યો છે. તે ઉપરાંત મહાદેવભાઇની ડાયરીઓ (1-9) રાવજીભાઇ પટેલનાં પુસ્તકો, કાકાસાહેબ કાલેલકર અને શ્રીમનુબહેન ગાંધીનાં પુસ્તકો, પ્રભુદાસ ગાંધી કૃત ‘જીવનનું પરોઢ’, રામદાસ ગાંધીનાં ‘સંસ્મરણો’ અને શ્રી શંકરલાલ બેંકરકૃત ‘ગાંધીજી અને રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિ’ આદિનો મેં ઉપયોગ કર્યો છે.કેટલાક પ્રસંગો મને વ્યક્તિઓ પાસેથી મળ્યા છે.

- *ઉમાશંકર જોશી, ગાંધી જન્મશતાબ્દી દિન : 02 – 10 - 1969*

સંપાદકની નોંધ

શ્રી ઉમાશંકર જોશીએ એમના'સંસ્કૃતિ' માસિકના 1969ના ગાંધી શતાબ્દી વર્ષના જાન્યુઆરીથી ઑક્ટોબર સુધીના અંકોમાં રજૂ કરેલા 125 પ્રસંગો 'ગાંધીકથા' પુસ્તકરૂપે પ્રગટ થયા. એક પ્રતાપે યુગપુરુષ અને એક મોટા કવિના જીવન અને કલમનો સુભગ સંગમ થયો છે.

તેમાંથી ચૂંટેલા પ્રસંગોની ટચુકડી ખીસાપોથી લોકમિલાપે 1983માં બહાર પાડેલી. એ 30 પ્રસંગોમાંથી 23 આ નાની પુસ્તિકામાં હવે રજૂ કરીએ છીએ.

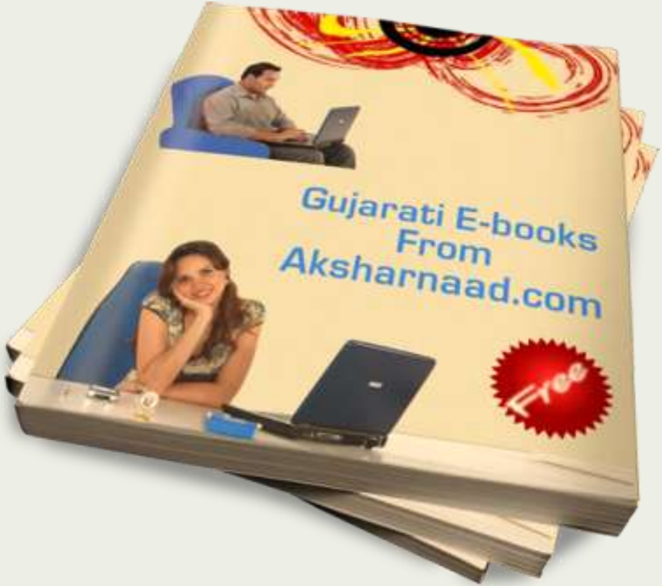
Gujarati E-books
From
Aksharnaad.com
Free

કબૂલ્યું તે કર્યું?

દક્ષિણ આફ્રિકામાં જોહાનિસબર્ગમાં ગાંધીજી વકીલાત કરતા ત્યારની વાત છે. ઘરથી ઑફિસ ત્રણ માઇલ દૂર હતી. એક વાર ગાંધીજીના સાથી શ્રી પોલાકે ગાંધીજીના તેરેક વરસના પુત્ર મણિલાલને ઑફિસેથી એક પુસ્તક ઘેર લઇ આવવાનું કહેલું. મણિલાલ ભૂલી ગયા. વાત ગાંધીજી સુધી પહોંચી. ગાંધીજી મણિલાલ પાસેગયા. પૂરી મૃદુતાથી પણ મક્કમતાથી પુત્રને કહ્યું: રાત અંધારી છે, પંથ વિકટ છે, આવતાં-જતાં છ માઇલ થાય; છતાં તેં કબૂલ્યું હતું એટલે ઑફિસ જઇ મિ. પોલાકને પુસ્તક લાવી આપવું રહ્યું.

સાંભળીને બા અને ઘરનાં બધાં વિમાસણમાં પડી ગયાં. બાપુએ આવો આગ્રહ શા માટે રાખવો જોઇએ એવા સવાલો પણ ઊઠ્યા. ઑફિસના સાથી કલ્યાણદાસભાઇએ કહ્યું: જોઇએ તો હું પુસ્તક લઇ આવું, અથવા તો મણિલાલ સાથે મને જવા દો.

ગાંધીજીએ બીજો વિકલ્પ સ્વીકાર્યો.

તેરેક વરસના કિશોર પુત્રે મોડી રાતે પણ શ્રી પોલાકને પુસ્તક લાવીને આપ્યું—પોતે સ્વીકારેલું કામ પાર પડ્યું એની પુષ્પથીયે કોમળ પણ વજ્રથી કઠોર પિતાએ બરાબર કાળજી રાખી.

ઈશ્વર છે તેની ખાત્રી

જોહાનિસબર્ગમાં ગાંધીજી વહેલા ઊઠે, પ્રાર્થના કરે, કોઇ વાર ઘંટીથી ઘઉં દળે, ચૂલો સળગાવે અને કીટલીમાં પાણી ગરમ કરવા મૂકે.

મકાનના જાજરૂની બાલદીઓ છથી દસ ફૂટ જેટલી ઊંચાઇવાળી એક ટાંકીમાં સાફ થતી. નાહવા-ધોવાનું પાણી પણ એમાં એકઠું થતું. એ ટાંકી ખાલી કરવા અઠવાડિયે મ્યુનિસિપાલિટીની બે ઘોડાથી ખેંચાતી લોખંડી ટાંકીએ લઇને હબસીઓની ટુકડી આવતી. સફાઇકામ પૂરું થાય એટલે સ્વચ્છ થઇ, ઠંડી હોય ત્યારે તો પૂરતાં કપડાંને અભાવે ધ્રૂજતા, હબસીઓ ગાંધીજી પાસે આવે.એમના

ટમ્લરમાં પોતાને હાથે બનાવેલી ગરમ ગરમ ચા કીટલીમાંથી રેડવાનો ગાંધીજીનો ક્રમ હતો.

ગરમ ગરમ ચા પીતાં પીતાં આભાર દર્શાવતાં તેઓ ડાબો હાથ ઊંચો કરીને ઝૂલુ ભાષામાં કહેતા :

“કોસ બાબા ફેઝલુ - ઇશ્વર ઉપર છે’, પણ એની ખાતરી તો અમને તમારી આપેલી આ ગરમ ગરમ ચાના પ્યાલાથી થાય છે.”

જા મેં પણ મીઠું છોડ્યું..

બાની તબિયત ખૂબ કથળી હતી. માંડ બચ્યાં હતાં. રોગે ફરી ઊથલો માર્યો. બીજા ઉપચારો કામ ન આવ્યા. એટલે બાપુજીએ પોતાના નિસર્ગોપચારની વાત મૂકી, મીઠું અને કઠોળ છોડવા બાને વીનવ્યાં, ટેકામાં જાણકારોનાં લખાણો વંચાવ્યાં, સમજાવ્યાં; પણ બા માને નહિ.

બાથી કહેવાઇ ગયું, “ કઠોળ અને મીઠું છોડવાનું તો તમને કોઇ કહે તો તમે પણ ન છોડો.”

સાંભળીને બાપુને દુ:ખ થયું. પણ મારો પ્રેમ ઠાલવવાનો આ પ્રસંગ છે, એમ સમજાતાં હર્ષ પણ થયો. બોલ્યા: “ જા, મેં તો એક વર્ષની સારુ કઠોળ અને મીઠું બંને છોડ્યાં. તું છોડે કે ન છોડે એ નોખી વાત છે.”

બાને ભારે પશ્ચાત્તાપ થયો. તે બોલી ઊઠ્યાં: “મને માફ કરો. તમારો સ્વભાવ જાણતાં છતાં કહેતાં કહેવાઇ ગયું. હવે હું તો કઠોળ ને મીઠું નહિ ખાઉં. પણ તમે તો તમારું વેણ પાછું ખેંચી લો ! આ તો મને બહુ સજા કહેવાય.”

બાપુ: “ તું કઠોળ-મીઠું છોડશે તો બહુ જ સારું. મારી ખાતરી છે કે તેથી તને ફાયદો જ થશે. પણ લેવાયેલી પ્રતિજ્ઞા મારાથી ફેરવાય નહિ. મને તો લાભ જ

થવાનો.ને તે બે વસ્તુઓ છોડવાનો જે નિશ્ચય તેં કર્યો છે તેમાં કાયમ રહેવામાં તને મદદ મળશે.”

બા: “તમે તો બહુ હઠીલા છો. કોઇનું કહ્યું માનવું જ નહિ.”

બા ખોબો આંસુ ઢાળી શાંત રહ્યાં. પણ પતિ-પત્ની વચ્ચેના આ પ્રસંગમાંથી બાપુને સત્યાગ્રહની ચાવી મળી. પ્રેમ દ્વારા કરેલા ત્યગથી સામાના હ્રદય સુધી પહોંચવું અને એના જીવનમાં કલ્યાણક પરિવર્તન સાધવામાં મદદરૂપ થવું. એ સત્યાગ્રહનો કીમિયો છે. તેથીસ્તો બાપુ અ પ્રસંગ વિશે કહે છે: “તેને મારી જિંદગીનાં મીઠાં સ્મરણોમાંનું એક માનું છું.”

રિવૉલ્વર રક્ષા કરશે ?

દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગાંધીજીને એક બુદ્ધિશાળી અને વફાદાર ગોરા સાથી મળી ગયા હતા. એમનું નામ કેલનબેક.

એક વાર ગાંધીજી ખીંટી પરથી પોતાનો કોટ લેવા ગયા ત્યાં પાસે લટકતા કેલનબેકના કોટના ગજવામાં એમને રિવૉલ્વર દેખાઇ. એમણે એ બહાર કાઢી અને પૂછ્યું : “રિવૉલ્વર તમે શા માટે રાખો છો?”

કેલનબેક : “અમસ્તી જ !”

ગાંધીજીએ હસતાં હસતાં પ્રશ્ન કર્યો : “રસ્કિન - તોલ્સ્તોયનો તમારી ઉપર ખૂબ પ્રભાવ છે. તેઓએ એવું લખ્યું છે ખરું કે વગર કારણે રિવૉલ્વર ગજવામાં રાખવી?”

કેલનબેક વિનોદ સમજ્યા, શરમાયા. દબાતે અવાજે એમણે કબૂલ કર્યું : “જાણવા મળ્યું છે કે કેટલાક ગુંડાઓ તમારી પાછળ તમને મારવા માટે ફરી રહ્યા છે.”

ગાંધીજી કહે : “એટલે તમે આ રિવૉલ્વરથી મારી રક્ષા કરવાના, એમ ને ?”

કેલનબેક: “જી હા, એટલે જ હું તમારી પાછળ પાછળ હંમેશાં ફરું છું.”

ગાંધીજી હસી પડ્યા. “વાહ રે ! ત્યારે તો હું હવે નિશ્ચિંત બન્યો. મારું રક્ષણ કરનારાએ (પ્રભુએ) તમને જ આ જવાબદારી સોંપી છે, એમ ને? અથવા તો તમે પોતે આપમેળે એ સ્વીકારી છે. એટલે તમે જીવતા હો ત્યાં સુધી મારે મારી સલામતી જ સમજવાની ને? વાહ, ભાઇ, તમે તો પરમેશ્વરનો અધિકાર પણ ઝૂંટવવાની ઠીક હિંમત કરી !”

કેલનબેક સમજ્યા. પોતે કોણ રક્ષણ કરવાવાળા? બાપુને રોમેરોમે એમણે એ શ્રદ્ધા જોઇ કે, રક્ષણ કરવાવાળો તો સર્વશક્તિમાન મારો રામ બેઠો છે. એની ઇચ્છા હશે ત્યાં સુધી આ શરીરને કોઇ કશું કરી નહિ શકે, અને એનો હુકમ છૂટશે ત્યારે આ શરીરને કોઇ રક્ષકો કે દાકતરો બચાવી નહિ શકે.

સાપ સાથે..

ફીનિક્સ આશ્રમમાં એક વાર અંધારી રાતે બારણા બહાર મોટા સાપનો ફૂંફાડો સંભળાયો. દીવાની મદદથી જોયું તો સાપનો લિસોટો પડેલો. જોયું તો પાણીની ટાંકી પાછળ સાપ ભરાયેલો.

સાપ ત્યાં વારંવાર નીકળતા. સાપને પકડવા રેશમની દોરીના ગાળાવાળી લાકડી આશ્રમવાસીઓ વાપરતા. સાપને ગાળામાં લઇ બહાર ખેંચી કાઢ્યો. સાપ તોફાને ચઢ્યો. ગૂંચળુંથઇને પછાડ ખાય અને હાથમાંથી લાકડી છૂટી જાય એવું

જોર કરે. એટલામાં ગાંધીજી ત્યાં આવી પહોંચ્યા. સાપને જોતાં જ બોલ્યાઃ આ તો બહુ ભારે જનાવર છે. તમે દોરી બહુ સખત રાખશો નહિ. એ પીડાશે.

સાપ કષ્ટાતો હતો એ ગાંધીજી તરત વરતી ગયા. એમણે કહ્યુંઃ એને નીચે મૂકો. આશ્રમવાસીઓ વિચારમાં પડ્યા કે બાપુએ શું ધાર્યું હશે. સંભાળીને હળવેકથી સાપને નીચે મૂક્યો. ગાંધીજીએ કહ્યું:દોરી ઢીલી કરો. એની ડોકે દોરી બેસી જાય નહિ.

દોરી બિલકુલ ઢીલી કરી દેવામાં આવી. સાપને નીકળી જવા દેવો હોય તો નીકળી જવા દઇ શકાય એટલી ઢીલી.

ગાંધીજી લાંબા પડેલા સાપ પાસે બેઠા, એની પીઠ પર ધીમેથી હાથ ફેરવવા લાગ્યા. સાપને પસવારતાં એમનાથી ઉદગાર થઇ ગયોઃ કેવું સુંદર પ્રાણી !

હાથના મીઠા સ્પર્શની અસર તળે સાપ ગેલમાં પૂંછડી હલાવવા માંડ્યો. ક્યાં થોડી ક્ષણો પહેલાંનો વીફરેલો પ્રચંડ નાગ, અને ક્યાં આ પ્રેમની મોહિનીને વશ થયેલ જીવ!

થોડી વાર રહીને બાપુએ ઊઠીને સૂચના આપી : આને સંભાળીને ઉઠાવજો અને દૂર નાખી આવજો.

મોટર પાછી દઈ દો..

જર્મન સ્થપતિ કેલનબેક ગાંધીજીની જીવનરીતિથી આકર્ષાઇને તેમના સાથી બન્યા હતા. ગાંધીજી બીજી વાર જેલમાંથી છૂટવાના હતા તે દિવસે કેલનબેક એક નવી મોટર ખરીદીને એમને લેવા માટે જેલને દરવાજે જઇને ઊભા.

ગાંધીજી જેલમાંથી બહાર આવ્યા. બધાને મળ્યા. કેલનબેકે મોટરમાં બેસવા વિનંતી કરી.

ગાંધીજીએ પૂછ્યું: “કોની મોટર છે ?”

“મારી છે. સીધો ખરીદીને અહીં લાવ્યો છું.”

“શા માટે ખરીદી ?”

કેલનબેકનો ઉત્સાહ થોડોક ઓસર્યો. સંકોચપૂર્વક બોલ્યા: “આપને લઇ જવા માટે.”

ગાંધીજીએ તરત મિત્ર પાસે માગણી મૂકી : “આ મોટર તમે અત્યારે ને અત્યારે લિલામ કરવાના મથક પર મૂકી આવો. મારે માટે તમને મોહ કેમ ઊપજ્યો? હું એમાં બેસવાનો નથી. તમે મોટર મૂકીને પાછા આવો ત્યાં સુધી હું અહીં જ ઊભો છું.”

કેલનબેક તરત મોટર લિલામ-મથકે મૂકી આવ્યા. એ પાછા ફર્યા ત્યાં સુધી ગાંધીજી અને એમને લેવા આવેલા સૌ જેલને બારણે જ ઊભા રહ્યા. કેલનબેક આવ્યા પછી એમની સાથે સૌ પગપાળા મુકામ પર ગયા.

એમનામાંના એક...

દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહમાં ગાંધીજી જેલ ભોગવીને પાછા ફીનિક્સ આશ્રમમાં આવ્યા અને તરત એમણે સાથીઓ આગળ પોતાનું મનોમંથન રજૂ કર્યું:

હજારો ભોળા નિરક્ષર લોકો મારા કહેવાથી મારી ઉપર શ્રદ્ધા રાખી લડાઇના દાવાનળમાં કૂદી પડ્યા અને દેખ્યું ન જાય એવું દુ:ખ એમણે વેઠ્યું છે. એમનાથી

વેગળો હું કેમ રહું? મારે એમનામાંના એક બનીને રહેવું જોઇએ. મારે કામ પ્રસંગે ગોરાઓને મળવું પડે કે રાજધાનીમાં જવું પડે તોપણ આ સત્યાગ્રહની લડત ચાલે છે ત્યાં સુધી કોટ-પાટલૂન ને નેકટાઇ હું નહિ પહેરું. નાનકડા સમાજમાંના એક બનીને જીવવામાં મને રસ નથી આવતો. મારે તો આ હજારો ગિરમીટિયાઓમાંના એક બનીને જીવવું છે. લડતને કારણે વિધવા બનેલી બહેનોને આંસુ લૂછવા માટે મારે આટલું તો કરવું જ જોઇએ. આવતી કાલથી એક લૂંગી અને સાદું પહેરણ એ મારો પોશાક રહેશે. ખપની વસ્તુઓ રાખવા એક બગલથેલો રાખીશ.

દલીલ થઇ: લૂંગી કરતાં ધોતિયું સારું નહિ? હરવુંફરવું વિશેષ ફાવશે. આપણો મૂળ પહેરવેશ પણ એ જ છે ને ?

ગાંધીજી: ખરું, પણ અત્યારે પ્રશ્ન ગિરમીટિયાઓનો છે.એ મોટો ભાગ મદ્રાસીઓનો છે. માટે લૂંગી જ પહેરું. મારી લૂંગી ચીંથરેહાલ નહિ હોય, એટલો ફરક રહેવાનો. તેઓ માથે કંઇક ને કંઇક બાંધે છે. પણ આપણે તો આપણે તો માથે પહેરવાનું છોડ્યું છે, એટલે હવે નવું ફરી શરૂ કરવું નથી. શહીદોનો શોક પાળવા મૂછનું મુંડન કરવું જરૂરી છે. અને પગમાં સેન્ડલ પણ રાખવાં નથી. અસંખ્ય ગિરમીટિયાઓને પગમાં ક્યાં કંઇ હોય છે ? ચંપલ છોડવાની વાતથી સૌ ચોંક્યા.

એક જણે વિનંતી કરી: આપના પગ કસાયેલા નથી. ચાલવાનું આખો દિવસ રહેશે.

બાપુ દૃઢ નિરધારથી બોલ્યા: સાચું છે. મારા પગનાં તળિયાં વધુ આળાં છે. પણ લોકોને દુ:ખમાં હોમું ત્યારે મારેયે કંઇક તો ખમવું જોઇએ ના ? ઘણું થશે તો ધીમું ચલશે, એ જ ના ?

બાપુએ લાકડીનો સાથ પણ એ દિવસોથી સ્વીકાર્યો.

..ત્યારે આ દશાનો અંત આવે

દક્ષિણ આફ્રિકાની સત્યાગ્રહ-લડતમાં અનેક ભાઇઓ ગોળીબારમાં માર્યા ગયા હતા. લડત પછી એમની વિધવા બનેલી સ્ત્રીઓ ગાંધીજીને મળવા પારસી શેઠ રુસ્તમજીને ત્યાં આવી.

ગાંધીજી ઊઠીને તેમની પાસે ગયા. એમને વંદન કર્યું. વિધવા બહેનો રડી પડી.

ગાંધીજી એમને આશ્વાસન આપવા લાગ્યા : “માતાઓ, રડશો નહિ. લાંબી બીમારી ભોગવીને તમારા પતિઓ મૃત્યુ પામ્યા હોત, તો એમને વિશે દુનિયા કશું

જાણત નહિ.... દેશને ખાતર ગોળીના ભોગ બની તેઓ દેવલોક પામ્યા, એટલે તેઓ ભાગ્યશાળી ગણાય.”

એક બહેન એમને પગે વળગી હતી. એનાં આંસુ એમના પગ પર પડતાં હતાં. તેને વલોવાતે હૈયે સાન્ત્વન આપતાં તેઓ કરુણાભર્યા દૃઢ અવાજે બોલ્યા:

“બહેન, તારા જેવાંઓનું દુ:ખ મારાથી સહન થતું નથી. તે તો ત્યારે જ શમે કે જ્યારે સરકાર મને પણ ગોળીથી ઠાર કરે અને મારી પત્નીની પણ તમારા જેવી જ સ્થિતિ હોય. ત્યારે જ આપણી દશાનો અંત આવશે.” ગાંધીજીની પારદર્શક સહૃદયતાથી બહેનોને હૂંફ મળી.

લોકો મારી પાછળ ગાંડા થશે, પણ..

આફ્રિકાથી તાજા જ પછા આવેલ કર્મવીર મોહનદાસ ગાંધીનું મુંબઇમાં મરવાડી વિદ્યાલયમાં વ્યાખ્યાન ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. પાંચ વાગ્યે ભાષણ હતું. ગાંધી કોલાબા ઊતરેલા ત્યાંથી ચાલતા ચાલતા બરોબર પાંચને ટકોરે સભાસ્થાને હાજર થઇ ગયા.

ભાષણ પૂરું થયા પછી એ વખતના એક તેજસ્વી યુવક આગેવાન ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક ઘોડાગાડીમાં એમને મૂકવા માટે ગયા. રસ્તે એમણે કહ્યું: “ગાંધીસાહેબ, તમે દેશની નેતાગીરી લો. લોકો તમારી પાછળ ગાંડા થશે.”

ગાંધીજીએ ધીરપણે જવાબ આપ્યો: "હું જાણું છું, લોકો મારી પાછળ ગાંડા થશે. પણ ભગવાનને મારી એ પ્રાર્થના છે કે જ્યારે દેશના હિત માટે લોકોને કંઇ અપ્રિય કહેવાની જરૂર ઊભી થાય ત્યારે તે કહેવાની શક્તિ આપે." જીવનના છેલ્લા મહિનાઓમાં બાપુએ લોકોને અણગમતી વાતો કહેવાનો જે ધર્મ બજાવ્યો તેને માટેની એમની તૈયારી તો દસકાઓ પહેલાંથી ચાલતી હતી.

રસ્તો કાઢ્યો..

દક્ષિણ આફ્રિકાથી હિંદ પાછા ફર્યા પછી પોતાના થોડાક સાથીઓ સાથે એક વાર ગાંધીજી ગાડીમાં મુસાફરી કરી રહ્યા હતા. અલબત્ત, સૌ ત્રીજા વર્ગના ડબામાં

હતા. જાજરૂ અસ્વચ્છ જોઇને એ સાફ કરવાનો ગાંધીજીએ સાથીઓ આગળ પ્રસ્તાવ મૂક્યો. પણ પાણીની ટાંકી ખાલી હતી. મંડળી પાસે એક લોટો પાણી ભરેલો હતો એ જ.

ગાંધીજીએ રસ્તો કાઢ્યો. એક છાપું લીધું. બોલ્યા: ચાલો, આ છાપાની મદદથી પાણીના માત્ર એક લોટા વડે આખું જાજરૂ કેમ સ્વચ્છ થઇ શકે છે એ બતાવું. અને પછી પોતાને હાથે જાજરૂની બધી ગંદકી સાફ કરી સ્વચ્છતા-કાર્યનો એક પદાર્થપાઠ સાથીઓને આપ્યો.

નાનકડી પેનસિલ

ગાંધીજી આફ્રિકાથી તાજા જ હિંદ આવેલા. મુંબઇમાં મહાસભા મળી હતી. કાકાસાહેબ કલેલકર ગાંધીજીને ઉતારે જઇ એમના કામમાં મદદ કરતા.

એક વાર ગાંધીજી ટેબલની આસપાસ કશુંક શોધી રહ્યા હતા. કાલેલકરે પૂછ્યું: “શું શોધો છો?”

“મારી પેનસિલ. નાનકડી છે.”

એમનો સમય અને તકલીફ બચાવવા કાકાસાહેબે પોતાના ગજવામાંથી પેનસિલ આપવા માંડી.

“નહિં, નહિં, મારી એ નાની પેનસિલ જ મારે જોઇએ.”

કાકાસહેબે વિનંતી કરી : “આપ આ પેનસિલ લો. આપની પેનસિલ હું શોધી આપીશ. નાહક આપનો સમય બગડે છે.”

બાપુ : “એ નાની પેનસિલ મારાથી ખોઇ ન શકાય. તમને ખબર છે, એ પેનસિલ મને મદ્રાસમાં નટેસનના નાના દીકરાએ આપી હતી. કેટલા પ્રેમથી એ પેનસિલ લાવેલો ! મારાથી એ કેમ ખોવાય ?”

બંને એ મળીને શોધી. અંતે જડી. બે ઇંચથીયે નાનો ટુકડો હતો. મહાત્માના હૃદયે કેવા આદરપૂર્વક એ ઝીલ્યો હતો !

વિરોધીને જાત સોંપી

બિહારમાં ચંપારણમાં ગળીના ઉત્પાદક ગોરાઓના અત્યાચારોની બાપુજીએ તપાસ શરૂ કરી. ઠેર ઠેર શાળાઓ સ્થાપી લોકોમાં જાગૃતિ ફેલાવી. ગોરાઓ ગભરાયા.

કોઇએ આવીને ગાંધીજીને બાતમી આપી કે અમુક ગોરો માલિક વધુ પડતો દુષ્ટ છે ને આપનું ખૂન કરાવવા ચાહે છે, તેણે મારાઓ પણ રોક્યા છે. એક રાત્રે

ગાંધીજી એકલા પેલા ગોરાને બંગલે પહોંચી ગયા અને કહેવા લાગ્યા: “મેં સાંભળ્યું છે કે મને મારી નાખવા તમે મારાઓ રોક્યા છે, એટલે કોઇને કહ્યા વગર હું એકલો આવ્યો છું.”

સાંભળીને ગોરો તો સ્તબ્ધ બની ગયો.

વજ્રકોટમાં છીંડું

આફ્રિકાથી પાછા ફર્યા પછી અમદાવાદમાં પોતાના મિત્ર બૅરિસ્ટર જીવણલાલને ત્યાં ગાંધીજી ઊતર્યા હતા. અમદાવાદમાં જ આશ્રમ સ્થાપવાનો વિચાર મનમાં ઘોળાતો હતો.

એક સાંજે જીવણલાલ ઘેર આવીને હસતા હસતા કહે: ગાંધી, તમારી કીર્તિ ચારે કોર પ્રસરવા માંડી !

પછી એમણે માંડીને વાત કરી : આજે મારા એક વકીલ મિત્ર મળ્યા. એલિસપુલ ઉપર ચાલતા ચાલતા આવતા હતા. આગળ બે જણા વાતો કરે. તેમાં એક હતો આપણો રસોઇયો. એ એના ભાઇબંધને કહે , અમારે ત્યાં એક આવ્યો છે કોઇક આફ્રિકાથી. દશબાર કેળાં એને નાસ્તામાં જોઇએ. આખો દિવસ બેસી રહે છે. કહે છે કે બૅરિસ્ટર છે. પણ કશું જ કામ કરતો નથી... લો, જોયું ને ગાંધી, અમે તો તમારી આબરૂ વધારવા માંડી ! અને બૅરિસ્ટર મિત્ર સરળ ભાવે ખડખડાટ હસી રહ્યા. ગાંધી પણ એમાં ભળ્યા.

પણ પછી એકદમ ગંભીર થઇને કહે : એની વાત એક રીતે સાચી છે, હું કશું જ કામ કરતો નથી. પણ આ દિવસોમાં ક્ષણેક્ષણ હું શું કરી રહ્યો છું એ કહું? જેમ કોઇ સેનાપતિ દુશ્મનના કોટ-કિલ્લાની સામે ઊભો ઊભો નિરંતર એ ચિંતવન કરી રહે કે આમાંથી કૈ કાંકરી ખેરવું, ક્યો પથ્થર ખેસવું તો ગાબડું પડે અને અંદર આખું લશ્કરનું લશ્કર ઘુસાડી દઉં- એમ હું પણ લગાતાર એ જ એક વાત ચિંતવી રહ્યો છું કે આ બ્રિટિશ સલ્તનતની સત્તાના વજ્રકોટમાં કયાં છીંડું પાડું.

અને થોડા સમય પછી એલિસપુલ પાસેના જીવણલાલ બૅરિસ્ટરે આપેલ એમના મકાનમાં ગાંધીજીએ આશ્રમ શરૂ કર્યો.

લો, અનાજ વીણો

કર્મવીર ગાંધી આફ્રિકાથી તાજા જ દેશમાં આવેલા છે. અમદાવાદ કોચરબમાં એમણે આશ્રમ શરૂ કર્યો છે અને દેશાની સેવાનાં કાર્યો હાથ ધરવા માંડ્યાં છે.

શહેરના એક વકીલ દેશસેવાનું કામ મેળવવા ગાંધીજી પાસે આશ્રમમાં આવ્યા. ગાંધીજી એ વખતે રસોડામાં અનાજ સાફ કરવાના કામમાં ગૂંથાયેલા હતા. મહેમાન વકીલનું સ્વાગત કરી ગાંધીજીએ એમને બેસવા સાદડીનું આસન ભોંય પર પાથર્યું અને કહ્યું, બેસો.

વકીલ કોટ-પાટલૂનમાં સજ્જ હતા. ઊભા ઊભા જ બોલ્યા: હું કાંઇ બેસવા આવ્યો નથી. મારે તો કામ જોઇએ છે. મારા સરખું કાંઇક કામ આપ મને આપશો એ આશાએ હું અત્યારે આશ્રમમાં આવ્યો છું.

ગાંધીજીએ કહ્યું: ઘણા આનંદની વાત છે. એમ કહી એમની આગળ અનાજની ઢગલી કરી અને કહ્યું: એકે કાંકરી ન રહે એ રીતે સાફ કરજો.

વકીલ તો આભા બની ગયા. અનાજ સાફ કરવાનું કામ તો નોકરોનું કે સ્ત્રીઓનું- એવા એમના સંસ્કાર હતા. કચવાતાં કચવાતાં એ બોલ્યા : આવું અનાજ સાફ કરવાનું કામ મારે કરવાનું છે?

ગાંધીજીએ કહ્યું: “ હા, હાલમાં મારી પાસે એ જ કામ છે.”

વકીલની બુદ્ધિ તો કમ હતી જ નહિ.એ સમજ્યા કે આ નેતા જુદી જ જાતના છે અને નાના કે મોટા કામમાં ભેદ ગણતા નથી અને નાનાંમોટાં સૌ કોઇ હિંદવાસીઓ ગમે તે કામ કરવાની તત્પરતા અને સજ્જતાવાળાં હોય એ એમને જોવું છે.

તેઓ ગાંધીજીના સાન્નિધ્યમાં અનાજમાંથી વીણામણ કાઢતા ગયા તેમ તેમ પોતાના જીવનમાંથી પણ રૂઢ જડ ખ્યાલોને વીણી વીણીને દૂર કરવાની પ્રેરણા પામતા ગયા.

સ્વરાજ અરધો કલાક મોડું આવશે..

સમય જાળવવામાં ગાંધીજી ઘણા જ ચોક્કસ હતા. ગોધરા રાજકીય પરિષદમાં તિલક મહારાજને આવતાં અર્ધો કલાક મોડું થયું. એ પ્રસંગે એમણે કહેલું: સ્વરાજ અર્ધો કલાક મોડું આવશે !

સમય જાળવવા અંગે પોતે ચારે બાજુથી વિચાર કરીને વ્યવસ્થા રાખતા. ચંપારણમાં એમની સમે કેસ ચાલવાનો હતો. અગિયાર વાગ્યાનો સમય નક્કી થયેલો. જવા માટે ઘોડાગાડીની વ્યવસ્થા કરવાની હતી. સાડાદસે ગાડી આવવી જોઇએ એમ ગાંધીજી કહ્યું. સાથીઓએ કહ્યું: ઘોડાગાડી માટે અર્ધા કલાકનો રસ્તો નથી. એટલી બધી વહેલી શા માટે મંગાવવી ? ગાંધીજીએ કહ્યું: સાડાદસે

ઘોડાગાડી ન આવી તો ? ચાલીને હું કોરટે પહોંચી શકું એટલો સમય મારે હાથ પર રાખવો જોઇએ.

કોઇ અણધારી ઘટના, અથવા તો આપણા લોકોની સમય જાળવવા અંગેની બેદરકારી, પોતાના સમયપાલન આડે ન જ આવી શકે એની તકેદારી રાખીને પોતે ચાલતા.

નદી મારા એકલાની છે?

ગાંધીજી સવારે વહેલા ઊઠે. ઊઠીને મોં ધોવાનું અને દાતણ કરવાનું. તે માટે પાણીની નાની લોટી અને પિકદાની પથારી પાસે જ રખેલાં હોય તે વડે ત્યાં જ પતાવે.

મોહનલાલ પંડ્યા કહે: બાપુ, પાણીનો તોટો છે? આ સાબરમતી વહી જાય છે. પાણીની કરકસર શું કરવા કરતા હશો ?

ગાંધીજીએ એમને સામેથી પૂછ્યું: મારું મોં તમને બરાબર સાફ થયેલું લાગે છે કે નહિ એ કહોને.

પંડ્યાજી કહે : એ તો છે જ ને !

ગાંધીજી : તો પછી વાંધો ક્યાં છે ? તમે લોટેલોટા પાણી વાપરો છો, પણ પલળેલા હાથ વડે મોં પર પાણી ચોપડો છો. હું પાણી વડે મોં બરાબર સાફ કરું છું. આટલું પાણી પૂરતું છે.

પંડ્યાજી : પણ નદીમાં આટઆટલું પાણી છે,ને...

ગાંધીજી : નદીનું પાણી કોને માટે છે? મારા એકલા માટે છે?

પંડ્યાજી: સૌને માટે છે. આપણા માટે પણ છે...

ગાંધીજી : બરોબર, નદીનું પાણી સૌ –પશુ, પંખી, માણસ, જીવજંતુ સૌને માટે છે.મારા એકલા માટે નથી. મારા ખપ પૂરતું જરૂર હું લઉં. પણ વધારે લેવાનો મને હક નથી. સહિયારી મિલકતમાંથી ખપ કરતાં વધારે આપણાથી લેવાય ?

શનિ કે રવિ?

ફૂલચંદભાઇ ગાંધીજીના આશ્રમમાં રહે. એક દિવસ એમને બહારગામ જવાનું હતું એટલે ગાંધીજીને મળવા ગયા. ગાંધીજીએ પૂછ્યું, “ પાછા ક્યારે આવશો?”

ફૂલચંદભાઇ : “શનિવારે, અને કદાચ શનિવારે ન વાય તો રવિવારે તો ચોક્કસ.”

બાપુ કહે : “ એમ ન ચાલે. વાયદો ચોક્કસ હોય. શનિવારે તો શનિવારે જ અને રવિવારે તો રવિવારે.”

ફૂલચંદભાઇ : “તો તો શનિવારે બપોરે અચૂક આવી જઇશ.”

આટલી ચોકસાઇ કરાવ્યા પછી બાપુએ એમની આગળ પોતાના મનની વાત મૂકી : વાયદો કર્યો એટલે એ પાળવાની પૂરી તકેદારી રાખવી જોઇએ. શનિવારે બપોરે બાર વાગ્યે ફૂલચંદ આશ્રમમાં હાજર હોય, કાં તો એ બીમાર છે એવો પત્ર

હોય, અથવા ફૂલચંદ મરણ પામ્યો હોય. આ ત્રણ સિવાય ચોથી વાત સંભવે નહિ !

અમારો માણસ

1922માં ગાંધીજીને અંગ્રેજ સરકારે છ વરસની જેલની સજા કરી. સજાના સમાચાર દેશમાં ચારે ખૂણે ફેલાઇ ગયા. દૂર દૂર બંગાળના એક ગામડાનો મુસલમાન પગી છાપામાં સમાચાર વાંચીને રડી પડ્યો. હિંસક ક્રાંતિમાં મનનાર એક વીર યુવક એના મકાનમાં રહેતા હતા. એમણે એને પૂછ્યું: ભાઇ, રડો છો કેમ?

પગીના હાથમાં બંગાળી છાપું હતું. ગાંધીજીના મુકદ્દમાનો અહેવાલ એમાં હતો. એણે કહ્યું કે મારી જાતિના એક માણસને સજા થઇ છે. છ વરસની સજા. બુઢ્ઢો છે. 53 વરસનો. જુઓ આ છાપું.

છાપામાં આવ્યું હતું કે ગાંધીજીએ પોતાનો ધંધો ખેતીનો અને વણકરીનો આપ્યો હતો. મુસલમાન પગી જાતનો વણકર હતો એટલે એને પોતાની જાતિનો માણસ જેલમાં ગયાનું લાગ્યું.

એ ક્રાંતિકારી પછીથી પોતાનાં સંસ્મરણોમાં લખે છે: "અમે ક્યાંના ક્રાંતિકારી ? ક્રાંતિકારી તો ગાંધીજી છે. સારા દેશ સાથે તે એકરૂપ થયા છે. હું ખેડૂત છું, વણકર છું, એ એમનો ઉદગાર દેશભરમાં પહોંચી ગયો હોવો જોઇએ. કરોડોને

લાગ્યું હશે કે અમારામાંથી જ કોઇ જેલમાં ગયું. જનતાથી જ એકરૂપ થયો, જનતાથી જેણે સંપર્ક સાધ્યો તે દેશને મુક્ત કરી શકે. એ સાચા મહાન ક્રાંતિકારીને પ્રણામ.”

વીજળી દિવાની ચાંપ

એક મોટા મણસને ત્યાં ગાંધીજી ઊતરેલા. સાંજની પ્રાર્થનાનો સમય હતો, ઘણા લોકો પ્રાર્થનામાં એકઠા થયેલા. પ્રાર્થના શરૂ કરવાનો વખત થયો. ગાંધીજીએ સૂચના આપી, દીવો બંધ કરો.

વીજળી-દીવાની ચાંપ ઘરના માલિક બેઠા હતા તેમની ઉપર જ હતી.માલિકે રોજની ટેવ મુજબ નોકરને હાક મારી.

પણ આ શું થયું? ગાંધીજી સડપ દઇને ઊભા થયા અને દીવો બંધ કર્યો. પ્રાર્થના શરૂ થઇ.

પ્રાર્થના પછી રોજની જેમ પ્રશ્નોત્તર ચાલ્યા. કાંતણકામ વિશે કોઇનો સવાલ હતો. જવાબમાં ગાંધીજીએ ‘ગીતા’નો ઉલ્લેખ કરીને કહ્યું કે જેઓ યજ્ઞાર્થે કર્મ કરતા નથી તેઓ ચોર છે.

પ્રાર્થના પછી લોક વિખેરાયું. ખૂણાના ટેબલને કોઇ ધક્કો લાગ્યો અને એની ઉપરનું સુશોભિત વાસણ ગબડી પડ્યું અને ટુકડેટુકડા થઇ ગયું.

અરે, પણ આ શું? ઘરમાલિકે પોતે દોડીને ત્યાં પહોંચી ગયા છે અને ટુકડાઓ વીણીને ભેગા કરવા લાગ્યા છે. નોકરને હાક મારવાની ટેવ ક્યાં ગઇ? એક ઘડીમાં આ પરિવર્તન શું?

એમના મહાન અતિથિના આચરણે આ કીમિયો કર્યો હતો.

પહેરણ કેમ પહેરતા નથી?

બાપુના ડિલ ઉપર પહેરણ નથી એ જોઇ એક નાનકડા વિદ્યાર્થીએ એમને પૂછ્યું:બાપુ, તમે શરીર પર પહેરણ કેમ પહેરતા નથી?

બાપુ કહે: મારી પાસે પૈસા ક્યાં છે?

વિદ્યાર્થી: હું મારી માને કહું છું, તે આપને પહેરણ સીવી આપશે, પછી પહેરશોને?

બાપુ: કેટલાં સીવી આપશે ?

વિદ્યાર્થી: તમારે કેટલાં જોઇએ? એક...બે... ત્રણ...

બાપુ : હું કાંઇ એકલો છું? મારા એકલાથી પહેરાય ?

વિદ્યાર્થી: ના એકલાથી તો ન પહેરાય ?તમારે કેટલાને માટે જોઇએ?

બાપુ: મારે તો ચાલીસ કરોડ ભાઇભાંડુ છે. તારી માતા એ બધાને માટે સીવી આપશે? એમની પછી મારો વારો આવે.

વિદ્યાર્થી વિમાસણમાં પડી ગયો. નિર્દોષ બાળક પ્રેમથી બાપુને પહેરણ આપવા ગયો. એના કુમળા હ્રદયને બાપુએ વિશ્વકુટુંબભાવની દીક્ષા આપી.

સાચાબોલાં બાળકો

પ્રવાસમાં ગાંધીજી એક આશ્રમ-શાળામાં ગયા હતા. વરસાદ વરસતો હતો.સવારે બાળકોને આવતા મોડું થયું. ગાંધીજીને બીજે જવાનું હતું. બાળકો સાથે થોડીક મિનિટ જ મળી.

ગાંધીજીએ વાત શરૂ કરી: તમે બધાં કાંતો છો અને ખાદી પહેરો છો. પણ મને કહો કે તમારામાંથી કેટલાં હંમેશાં સાચું બોલો છો, એટલે કે ક્યારેય જૂઠું બોલતાં નથી.

થોડાંક બાળકોએ હાથ ઊંચા કર્યા.

ગાંધીજીએ બીજો સવાલ કર્યો : “સારું, તો હવે અવારનવાર જેઓ જૂઠું બોલતાં હોય તેવાં કેટલાં છે?”

બે બાળકોએ તરત જ હાથ ઊંચા કર્યા.
પછી ત્રણે....
પછી ચાર જણાંએ....

પછી તો હાથ જ હાથ દેખાઇ રહ્યા. લગભગ બધાં બાળકોએ હાથ ઊંચા કર્યા. ગાંધીજીએ એમને કહ્યું : “પોતે અવારનવાર જૂઠું બોલે છે એમ જે બાળકો જાણે છે અને કબૂલ કરે છે તેમને માટે હંમેશાં આશા છે. જેઓ એમ માને છે કે પોતે કદી જૂઠું બોલતાં નથી, તેમનો રસ્તો કઠણ છે. બંનેને હું સફળતા ઇચ્છું છું.”

અને એમણે બધાંની વિદાય લીધી.

મારો હાથ ચાલ્યો નહીં..

કલકત્તામાં કોમી હિંસાનો દાવાનળ ફાટી નીકળ્યો હતો. બાપુ એક સળગતા લત્તામાં જઇને રહ્યા અને પોતે ઢાલ થઇને ઊભા. હિંસાના બનાવો એમની નજદીકમાં પણ બનવા પામ્યા. પણ બાપુ પ્રાણાર્પણથી હિંસાની ઝોળી હોલવવા ઊભા છે એ જોઇ ધીમે ધીમે સૌને સાન આવી.

સાંજની પ્રાર્થના-સભામાં હજારો લોકો આવે. એક સાંજે પ્રાર્થના પછી સૌ વેરાતાં હતાં..એક નવયુવક નિર્મળબાબુ પાસેથઇ પસાર થતો બોલ્યો : જુઓ આ.(એમ કહી એક પિસ્તોલ એણે બતાવી.) આજે બાપુ પાસે બેઠેલા કોમી નેતાઓને મારવા માટે એ લાવ્યો હતો. પણ મારો હાથ ચાલ્યો નહિ. અમે કંઇ પણ કરીએ તો આ માણસ (ગાંધી) તરત ઉપવાસ ઉપર ઊતરી બેસે છે. અમારી બધી શક્તિ એણે ખલાસ કરી દીધી. ગઇ કાલ સુધી અમે વીર પુરુષો (હીરોઝ)માં ખપતા હતા. આજે અમારી ગણના હિચકારા ખૂનીઓમાં—કાયરોમાં થાય છે. આ માણસ... આ માણસ...ગાંધી... એણે અમારી આ સ્થિત કરી મૂકી.

નવયુવકની આંખોમાં હતાશાને દબાવી માનવજાતિ માટેની આશા ઊપસવા કરી રહી હતી.

લાજ રહી..

નોઆખલીમાં કોમી આગ બુઝાવવા ગાંધીજી પગે યાત્રા કરી રહ્યા હતા. એક ગામથી નીકળી બીજા ગામે સવારે સાતે પહોંચી જાય. પછી લખાવવાનું થોડુંક કામ કરી નાહી લે.નાહવામાં તેઓ સાબુ નહિ પણ એક ખરબચડો પથ્થર વાપરતા. મીરાંબહેને વરસો પહેલાં એ આપેલો.

એક ગામે પહોંચ્યા પછી નાહવાની તૈયારી કરતાં મનુબહેને જોયું તો પથ્થર ન મળે. બાપુને વાત કરી: કાલે વણકરને ઘેર રહ્યા હતા ત્યાં રહી ગયો હોવો જોઇએ. હવે?

બાપુ થોડી વાર વિચારમાં પડી ગયા. પછી કહે: એ પથ્થર તું જાતે જઇને શોધી આવ.

તું એકલી જ જા. એક વખત આમ કરીશ એટલે બીજી વખત ભૂલ નહિ થાય.

મનુબહેન:કોઇ સ્વયંસેવક સાથે લઇ જાઉં?

બાપુએ સામેથી પૂછ્યું: કેમ?

નોઆખલીમાં નાળિયેરીને સોપારીનાં વન. અજાણ્યો માણસ ભૂલો જ પડી જાય. સૂના રસ્તા પર એકલાં શે જવાય ? તોફાનીઓ પજવે તો? નાનકડી 15-16

વરસની મનુબહેનના મનમાં કંઇ કંઇ વિચારો આવી ગયા. પણ ‘કેમ’નો જવાબ આપવા રોકાયા વગર થોડી રીસમાં એ ચાલી નીકળી. જે રસ્તે બધાં અહીં આવેલાં તે રસ્તા પરનાં પગલાં જોતી જોતી એ બહેન પેલા ગામે પહોંચી ગઇ.

વણકરનું ઘર પણ મળ્યું. ઘરમાં એક ડોશી રહે. ડોશીએ પેલા મોંઘામૂલા પથરાને કંઇ સાચવી રાખેલો નહિ. પથરો જાણી ને ફેંકી દીધેલો. મનુબહેને માંડ માંડ શોધી કાઢ્યો.

સવારની સાડા છની નીકળેલી બપોરે એક વાગ્યે એ પાછી બાપુ પાસે પહોંચી. પંદર માઇલની ખેપ થઇ. ભૂખ પણ કકડીને લાગી હતી. રીસ હજી ઊતરી ન હતી. બાપુજી પાસે જઇ એમના ખોળામાં પથ્થર ફેંકી એ રડી પડી.

બાપુજીની વહાલસોયો અવાજ સંભળાયો:

આ પથ્થર નિમિત્તે તારી પરીક્ષા થઇ. તેમાં તું તરી ઊતરી એથી મને આનંદ થયો. પથરો મારો 25વરસનો મિત્ર છે. જેલમાં જાઉં કે મહેલમાં એ પથ્થર મારી સાથે જ ફર્યો છે. આવા પથરા ઘણા મળી રહેશે, એવી બેકાળજી બરોબર ન કહેવાય.

મનુબહેનના અંતરમાંથી આજના એના અનુભવનો સાચો ઉદ્ ગાર થઇ ગયો: બાપુજી, મેં ખરા હ્રદયથી રામનામ લીધું હોય તો આજે જ પ્રથમ વાર.

બાપુજી કહે : મારે બહેનોને નીડર બનાવવી છે. આ કસોટી કેવળ તારી જ નહિ, પણ ખરું પૂછે તો મારી પણ હતી.

કદાચ ખરી કસોટી તો આ દિવસે ભગવાનની હતી. જવલ્લે જ ભગવાનને કોઇ ભક્તે આટલી મોટી કસોટીએ ચઢાવ્યો હશે. ખરે જ એ દિવસે ભગવાનની લાજ રહી ગઇ.

અક્ષરનાદ ઈ-પુસ્તક વિભાગ

અક્ષરનાદ.કોમ

ઈ-પુસ્તક ડાઉનલોડ વિભાગ

અનેક ઈ-પુસ્તકો, એક ક્લિકે ડાઉનલોડ